

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

Wanneer doen alsof ook waar is

Reference:

van Baarle Kristof.- Wanneer doen alsof ook waar is
Gekken en Specialisten / Soyinka, Wole - ISBN 978-90-75175-82-0 - Antwerpen, Bebuquin / EPO, 2021, p. 7-10

Wanneer doen alsof ook waar is

Gekken en Specialisten (Madmen and Specialists) is een theatertekst van de Nigeriaanse schrijver en Nobelprijswinnaar Wole Soyinka. Soyinka, geboren in 1934, schreef gedichten, toneel en essays. Hij werkte zowel in Nigeria als in Europa en de VS, en zijn kritische blik op corrupte en autoritaire (post-)koloniale regimes maakte hem tot een van de belangrijke stemmen in de dekolonisatiegolf van tweede helft van de twintigste eeuw. Die kritiek werd evenwel niet altijd in dank aangenomen en verschillende malen belandde Soyinka in de gevangenis. Zijn werk combineert westerse invloeden met zijn eigen achtergrond als Yoruba, één van de grote bevolkingsgroepen in Nigeria, Benin en Togo.

Soyinka schreef *Gekken en Specialisten* in 1970, na bijna twee jaar gevangenschap tijdens de burgeroorlog in Nigeria, ook gekend als de Biafra Oorlog. Meer dan een miljoen mensen stierven toen als gevolg van hongersnood. Hoewel je de tekst tegen die achtergrond kan lezen, vermijdt Soyinka expliciete referenties om zo een meer universele dynamiek aan het licht te brengen. Het kan dus over gelijk welk conflict gaan. De voorstelling vangt aan bij de terugkeer van de dokter Bero uit een oorlog. Thuis wordt hij opgewacht door zijn zus, Si Bero, en een groepje bedelaars, veteranen uit dezelfde oorlog. De vader van Bero en Si Bero, naar wie verwezen wordt als 'de Oude Man', was ook betrokken in de oorlog en zou teruggekeerd zijn. De oorlog en het geweld hebben niemand onveranderd gelaten. Si Bero heeft zich toegelegd op de traditionele kruidenleer van twee oude vrouwen, dokter Bero werd een hooggeplaatste figuur in de geheime dienst, de Bedelaars zijn fysiek en mentaal verminkt en de Oude Man richtte een mysterieuze cultus op voor het 'Zoals', die hij mysterieus omschrijft als "*een nonsensicale stormram op het idealisme en de zin van deze tijd en gebeurtenissen*". Hij komt zo tegenover zijn zoon te staan in een conflict over de zin en onzin van geweld en macht.

Soyinka plaatst in dit stuk verschillende wereldbeelden tegenover elkaar. Voor dokter Bero zijn ratio en ongebreidelde macht over de lichamen en levens van de onderdanen dé vaste waarden, alles moet wijken voor dit systeem. Hij gaat zelfs zover dat hij de lichamen die hij wil beheersen door marteling vernielt (in de tekst met een eufemisme als 'praktiseren' omschreven). Met de figuur van Bero formuleert Soyinka een harde kritiek op ideologieën die te rechtlijnig worden doorgezet. Vele democratieën en andere regimes gebaseerd op waarden en normen die in wetten zijn vastgelegd, ontaarden op een bepaald moment in hun perverse tegendeel. In het Westen is nazi-Duitsland natuurlijk het duidelijkste voorbeeld, waarin een bureaucratie zich quasi-legaal ontpopte tot een fascistische dictatuur. Ook in de context van het Afrikaanse continent werd het geweld van het opleggen van zo'n 'Verlicht' systeem duidelijk, zowel in de handen van de kolonistoren als van de latere lokale machthebbers.

Voor de Oude Man is dé ideologie nu net dat er geen vaste waarden zijn en dat die leegte telkens met voorwendselen wordt ingevuld. Dit wereldbeeld zou je absurd kunnen noemen en het is dan ook geen toeval dat *Gekken en Specialisten* vaak als een absurdistisch stuk omschreven wordt. Voor de Oude Man en zijn cultus van Zoals is alles waar én niet waar, er is geen kern die de zaken samenhoudt of richting geeft. Dit absurdisme of zo je wil, nihilisme, wijst elke basis voor macht af. Het provoceert en confronteert systemen, legt hun perversie bloot en ontmaskert dogma's als illusies. Weg van religie, weg van grote waarden of wetten, de enige waarheid is dat er geen is. Dat lijkt enerzijds bevrijdend en positief en het kan mensen drijven tot het zoeken naar eigen waarden en tot zelfontplooiing. Maar na een inzicht in de absurditeit van de werkelijkheid is er ook geen weg meer terug. Een machtsvacuüm kan eveneens leiden tot een continue strijd tussen waarheden en een groeiend individualisme, tot onzekerheid, geweld en waanzin. Een sprekend voorbeeld daarvan is hoe de Oude Man dokter Bero en de zijnen mensenvles liet eten om hen te confronteren met de onmenselijkheid van hun systeem. Het resultaat was het tegenovergestelde: kannibalisme liet hen niet tot inkeer komen, maar bleek een laatste horde in de honger naar ongelimiteerde macht over levens. Deze door absurdisme geïnfecteerde macht kent nu geen remmingen meer, de ontmaskering van het systeem betekende net een radicalisering ervan. Voor

Soyinka zijn het absurde en het rationele wereldbeeld in een voortdurende dynamiek met elkaar verwickeld. Hij brengt de wreedheid en de ontmenselijking van zowel het ene als van het andere wereldbeeld aan het licht, in een worsteling tussen een berekend moorddadige visie en een creatieve, maar meedogenloze verwerping van elke stabiliteit.

Soyinka schrijft ook nog vanuit een ander perspectief. De misschien wel sterk westerse dynamiek tussen ratio en absurdisme, krijgt een specifieke nuance door de invloed van de mythes van de Yoruba. In dit derde wereldbeeld dat een rol speelt in *Gekken en Specialisten*, vertegenwoordigd door Si Bero en de Oude Vrouwen, zijn goed en kwaad niet van elkaar te scheiden. Integendeel, ze zijn deel van elkaar. In elke creatie zit destructie en omgekeerd. Deze visie, gegrond in de aarde en in oude kennis, maakt de zaken er niet makkelijker op. En hoewel ze op een zijspoor lijkt te zitten naast het grote gelijk van dokter Bero en de Oude Man, gaat er eveneens een donkere dreiging vanuit.

Zowel bij het lezen als bij het kijken naar *Gekken en Specialisten* bekruipt je het gevoel dat geen enkele van de figuren in het stuk écht te vertrouwen is. Dat komt ook omdat in deze toneeltekst expliciet ‘gespeelde’ fragmenten, groteske ‘plays-in-the-plays’, een belangrijke rol krijgen en het geheel ontwrichten. Doen alsof, ‘toneel spelen’, is niet onschuldig, en het doen alsof van de ene stelt de oprechtheid van de andere in vraag. Dat het vooral de Bedelaars zijn die deze ‘plays-in-the-plays’ spelen, maakt van hen meer dan louter slachtoffers van een of ander systeem. Via het spelen confronteren ze Bero met zijn wreedheid en geven ze vorm aan een absurde wereld. Maar ook in het nihilistische discours van de Oude Man vinden we een spelelement terug. Hij stelt ‘de waarheid’ slechts voor als de dominante collectieve fantasie van het moment. Dingen zijn niet waar, we gedragen ons *alsof* ze waar zijn. Om die metatheatrale dimensie in het stuk kracht bij te zetten, koos theatercompagnie Tibaldus ervoor om in hun encensering de cultus van de Oude Man ‘Alsof’ te noemen en niet ‘Zoals’. Het spelen, het alsof doen, is een krachtig wapen. Het maakt van acteren (*to act* betekent zowel alsof doen als handelen) iets politiek, de manier waarop iemand acteert vertelt iets over diens wereldbeeld, over wat voor hem of haar ‘waar’ is. De waarheid omschrijft de Oude Man dan als “de politieke ALSOF van het moment, de wetenschappelijke, sociologische, economische, ethische, er-is-geen-ontsnappen-aan-ALSOF”. Op het wereldtoneel gaan er steeds verschillende ‘alsoffen’ op en af en dingen ideologieën naar de macht. Dit systeem kent vele maskers. Of het nu een mijter, een kepie, een kroon of een toga is, het zijn slechts vormelijke variaties op dezelfde drang naar macht.

Gekken geven zich uit voor specialisten en de specialisten worden er gek van – of lijken het ten minste. Eens je de waarheid loslaat, wordt alles mogelijk, denk aan de vaak tegenstrijdige communicatiestrategieën van Poetin-achtige en Trumpiaanse figuren en hun transparante liegen. Verschillende systemen (religies, ideologieën, ...) claimen de waarheid in pacht te hebben, en wellicht is het bekampen van het monopolie op waarheid iets waardevols, maar de vraag is dan: waar kom je terecht? Jezelf buiten of kritisch tegenover zo’n systeem plaatsen is ook niet zonder risico. Wanneer een systeem zich ontplooit, vermorzelt het immers de ruimte voor autonoom denken, voor kunst, onderzoek, journalistiek – Soyinka noemt dat vermorzelen in het stuk ‘praktiseren’. En toch, de figuren van de Bedelaars suggereren dat pas wanneer je nutteloos bent geworden voor een systeem, je ermee kan beginnen spelen. *Gekken en Specialisten* evolueert naar een steeds grimmigere cocktail van spel en geweld, tot het geheel niet anders kan dan abrupt exploderen. Die explosie is in deze voorstelling onvermijdelijk ambigu: zijn vernieling en bloedvergieten de enige uitkomst van een absurde machtsstrijd, of moeten we als mensheid een dolle sprong maken om opnieuw te beginnen?

Kristof van Baarle